
III

RIKOLLISUUSKONTROLI

Tässä jaksossa käsitellään virallisen kontrollijärjestelmän toimintaa kuvailemalla muun muassa rikosten ilmituloa, ilmi tulleiden rikosten selvittämistä, rikoksentekijöiden syytteeseen asettamista, heidän tuomitsemistaan sekä rangaistusten täytäntöönpanoa. Toimenpiteistä vastaavat pääasiassa yleiset kontrolliviranomaiset: poliisi, syyttäjät, tuomioistuimet ja täytäntöönpanoviranomaiset. Jakso A sisältää perustiedot kontrolliviranomaisten toiminnasta. Jaksossa B tarkastellaan lähemmin eräitä kontrollijärjestelmän erityispiirteitä.

A Kontrolliviranomaisten toiminta

Tapio Lappi-Seppälä & Hannu Niemi

1 Johdanto

Viranomaisratkaisut ja kontrollin vaiheet

Piilorikollisuus ja ilmitullut rikollisuus. Ilmi tulleella rikollisuudella tarkoitetaan yleensä niitä laissa rangaistavaksi määrättyjä tekoja, jotka ovat tulleet poliisin tietoon ja jotka on kirjattu rikoksiksi. *Piilorikollisuudella* tarkoitetaan kaikkea sitä rikollisuutta, joka jää tulematta poliisin tietoon ja kirjaamatta.

Piiloon jäännin syyt vaihtelevat: Osa rikollisuudesta jää piiloon ja rekisteröimättä syytä, ettei rikosta lainkaan havaita. Tyystin havaitsematta saattavat jäädä etenkin yhteisöllisiin ja valtiollisiin oikeushyviin kohdistuvat rikokset, kuten rikokset julkista taloutta vastaan, ympäristörikokset taikka liikenne-rikokset. Toinen piiloon jäämisen syy on, ettei havaittua rikosta ilmoiteta eteen-

päin viranomaisille taikka poliisille. Vaikka valtaosa välittömästi yksilöuhria koskevista rikoksista tulee uhrin tietoon, niistä vähemmistö ilmoitetaan eteenpäin poliisille. Senkin jälkeen, kun rikos on saatettu poliisin taikka viranomaisten tietoon, se voi eri syistä – esimerkiksi teon määrittelyyn liittyvien vaikeuksien takia tai asianomistajarikoksissa uhrin tahdosta – jäädä rikoksena kirjaamatta.

Jaksossa A.2 tarkastellaan rikosten ilmituloa ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Jaksoissa A.3–7 selvitetään tarkemmin ilmirikollisuuteen kohdistuvia viranomaistoimenpiteitä. Tarkastelu on jäsennetty rikosasian etenemisen sekä asian käsittelyyn osallistuvien viranomaisten mukaan seuraavasti:

Poliisin tietoon tullut rikollisuus ja esitutkintaviranomaisten toiminta. Rikokset tulevat poliisin tietoon joko poliisille annettujen tietojen ja ilmoitusten perusteella (rikosilmoituksina, ilmiantoina, yleisövihjeiden avulla, muun viranomaistoiminnan kautta), taikka poliisin oman valvontatoiminnan tuloksena. Tietootulotapa vaihtelee rikostyyppin mukaan. Yksilöön kohdistuvat rikokset tulevat usein tietoon asianomistajan ilmoituksen perusteella. Poliisin taikka muiden viranomaisten valvontatoiminnan kautta tulevat taas ilmi esimerkiksi valtion taloudellisiin intresseihin kohdistuvat rikokset ja vahinkoa aiheuttamattomat liikenne rikokset.

Poliisille ilmoitetuista ja sen kirjaamista rikoksista osa selvitetään (*selvitetyt rikokset*) osassa tekijä jää tuntemattomaksi (*selvittämättömät rikokset*). Rikosten selvittämisessä voi poliisin ohella olla mukana muitakin viranomaisia kuten työsuojelu-, tulli- ja veroviranomaisia. Yleensä selvitetty rikokset ilmoitetaan syyttäjälle syytetoimia varten (*syyttäjälle ilmoitetut*). Lievimpien rikosten osalta poliisilla on kuitenkin oikeus jättää ilmoitus tekemättä ja antaa syyllisyyneelle huomautus (*ilmoittamatta jätetyt*). – Esitutkintaa ja rikosten selvittämistä tarkastellaan jaksossa A.3.

Syyttäjän toiminta. Syyttäjälle ilmoitetuista rikoksista osa johtaa syytetoimiin (*syytteeseen asetetut*), osa ei (*syyttämättä jätetyt*). Syyte voi jäädä nostamatta prosessuaalisin perustein esimerkiksi milloin tekijän syyllisyydestä ei ole riittävää näyttöä taikka syyteoikeus on vanhentunut. Syyttäjällä on lisäksi oikeus jättää syyte nostamatta määrätyin laissa määriteltyjen perusteiden nojalla, siitä huolimatta, että syyllisyys on tullut vahvistetuksi (ns. *seuraamusluontoinen syyttämättä jättäminen*). Vuodesta 1995 alkaen syyttäjän tekemiin päätöksiin on lisätty rangaistusmääräysten vahvistaminen (tätä ennen rangaistusmääräykset vahvisti tuomioistuinin). – Syyttäjien toimintaa tarkastellaan jaksossa A.4.

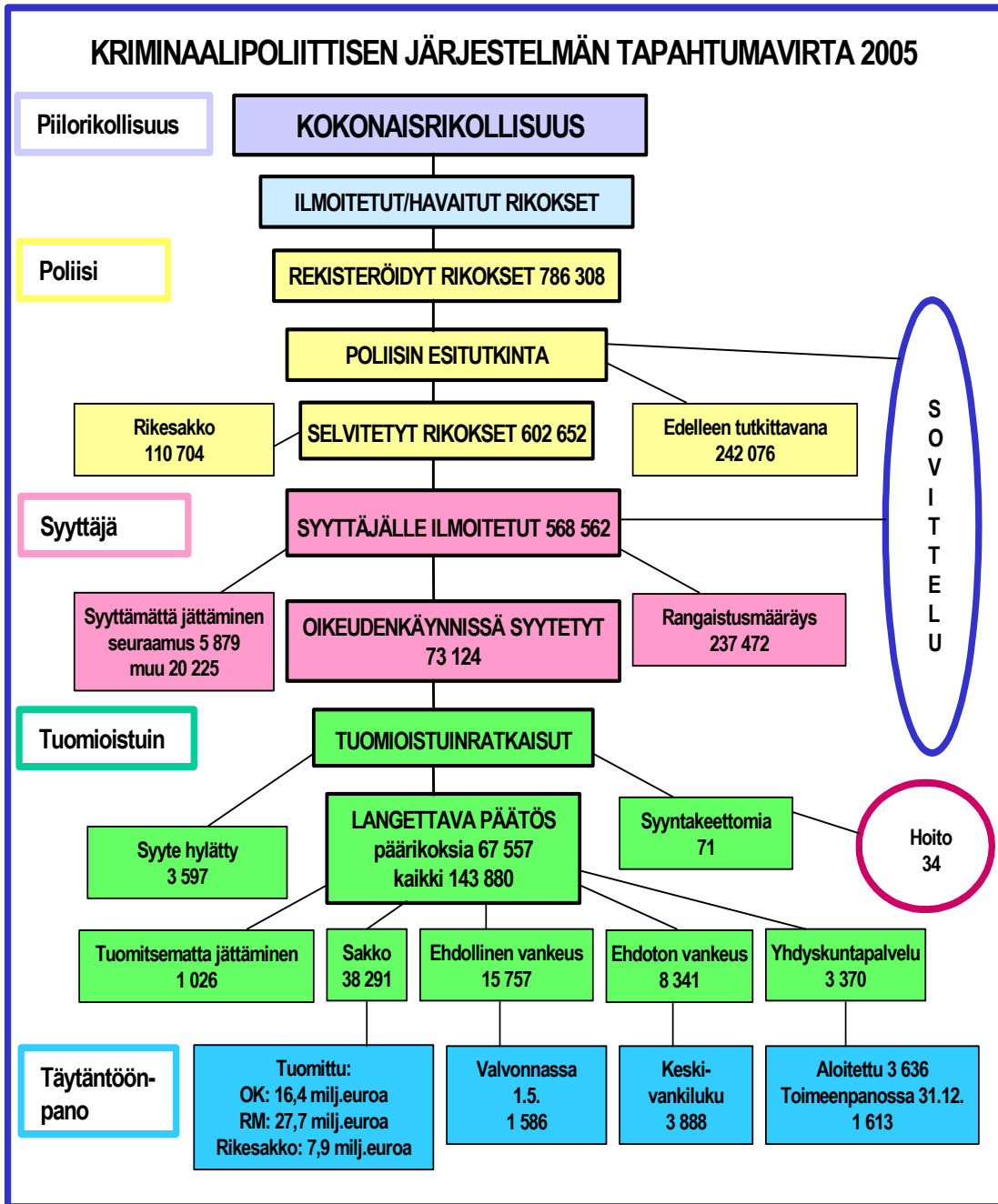
Tuomioistuinratkaisu. Tuomioistuimissa käsitellyistä rikossyytteistä osa hylätään näyttämättöminä (*hylätyt syytteet*) ja osa katsotaan näytetyiksi (*syyksilukevat tuomiot*). Syytteen toteennäyttäminen ei välttämättä johda rangaistukseen, sillä tuomioistuimilla on valta jättää määräehdoin rangaistus tuomitsematta (*tuomitsematta jättäminen*). Osassa tapauksia tekijä vapautetaan rangaistusvastuusta syyntakeettomuuden perusteella tai lakiin sisältyvien vastuuvapausperusteiden nojalla (*vastuusta vapauttaminen*).

Rangaistukseen tuomittaessa perusvaihtoehtoina on *sakko*, sekä *ehdollinen* ja *ehdoton vankeus*. Uusina rangaistuslajeina ovat lisäksi *yhdyskuntapalvelu* sekä kokeiluna vuonna 1997 aloitettu ja vuoden 2005 alusta pysyvästi koko maahan laajentunut *nuorisorangaistus*. Tuomioistuimen määräämä rangaistus ei yleensä muodostu rikoksen ainoaksi seuraukseksi. Rikoksesta aiheutuu säännönmukaisesti monenlaisia sekä virallisia että epävirallisia seurauksia. – Tuomioistuinten toimintaa tarkastellaan jaksoissa A.5–6 sekä B. 1–3.

Täytäntöönpanoviranomaisten toiminta. Viimeistä porrasta järjestelmässä edustaa rangaistusten täytäntöönpano. Rangaistusten täytäntöönpano-organisaatio uudistettiin vuonna 2001. Täytäntöönpanotehtävät siirrettiin uudelle oikeusministeriön alaiselle Rikosseuraamusvirastolle. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta vastaa tuon viraston osana vankeinhoitolaitos. Vapaudessa täytäntöönpanotavien ns. yhdyskuntaseuraamusten (mm. ehdonalaiseen vapautteen sekä ehdolliseen rangaistukseen eräissä tapauksissa liittyvä valvonta, yhdyskuntapalvelu sekä nuorisorangaistus) täytäntöönpanoa varten virastossa on kriminaalihuoltolaitos. Aiemmin nämä tehtävät olivat julkisoikeudellisen Kriminaalihuoltoyhdistyksen vastuulla. Sakon täytäntöönpanosta huolehtivat perintäviranomaiset ja viime kädessä vankeinhoitolaitos. Rangaistusten täytäntöönpanoa koskevia tietoja on kerätty jaksoihin A.7, B.1 ja B.2.

Kontrolliviranomaisten toiminta – yleiskuvaus

Alla olevaan kaavioon on kerätty keskeiset tiedot tapauslukumääristä sekä kontrolliviranomaisten toiminnasta järjestelmän eri portailla.



Vuonna 2005 poliisi rekisteröi 786 308 rikosta. Samana vuonna tietoon tulleista rikoksista selvitettiin 602 652 eli 77 %. Edelleen tutkittavana oli 242 076.

Syyttäjälle ilmoitettiin 568 562 rikosta vuonna 2005. Syyttäjä antoi 237 472 rangaistusmääräystä vuonna 2005. Vuonna 2005 jätettiin syyttämättä seuraamusluonteisin perustein 5 879 rikoksentekeijää ja muulla perusteella 20 225 syytteeseen ilmoitettua.

Vuonna 2005 oikeudenkäynnissä oli syytettynä 73 124 rikoksesta epäiltyä. Syyte hylättiin 3 597 tapauksessa ja syyntakeettomaksi todettiin 71 rikoksesta syytettyä. Kaikkiaan oikeudenkäynnissä luettiin syyksi 143 880 rikosta (eri tilastointiperusteista ks. myöhemmin jakso A.5). Päärikosperusteen mukaan rangaistukseen tuomittuja oli 67 557. Rangaistukseen tuomitsematta jäi 1 026. Sakkoon tuomittiin 38 291, ehdolliseen vankeuteen 15 757, ehdottomaan vankeuteen 8 341 ja yhdyskuntapalveluun 3 370 rikoksentekeijää.

Vuoden 2005 keskivankiluku oli 3 888. Yhdyskuntapalvelua oli vuoden 2006 lopussa suorittamassa 1 613 tuomittua. Ehdollisesti rangaistuja nuoria oli 1.5 valvonnassa 1 586.

Kaavion tietoja verrattaessa on kiinnitettävä huomio tilastointiyksiköiden vaihteluun. Rikollisuutta kuvaavat luvut kertovat yleensä kaikista tietoon tulleista rikoksista. Syyttäjän ratkaisut ovat juttukohtaisia (jolloin päätökseen voi esimerkiksi sisältyä useampi rikos). Tuomioistuinratkaisuja koskevat luvut ovat joko päärikosperusteisia (tuomiokerran törkeimmän rikoksen mukaan) taikka ne voivat sisältää tiedot kaikista syyksi luetuista rikoksista (ks. tarkemmin jakso A.5). Täytäntöönpanoa koskevat tiedot ovat taas yleensä henkilöperusteisia.